

ระบบ เทคนิค และมาตรฐานในการพัฒนาเว็บไซต์ห้องสมุด ในฐานะบริการสาธารณะ

มาตรฐานเพื่อให้ทั้งมนุษย์และเครื่องจักรเข้าถึงข้อมูลได้โดยสะดวก

1 กรกฎาคม 2553 10:10-12:00 น. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อาทิพย์ สุริยะวงศ์กุล บริษัท โอเพนดรีม จำกัด arthit@opendream.co.th

“ไอเดียมีอยู่ง่าย ๆ

ให้คนเข้าถึงได้มากที่สุดง่ายที่สุด ให้ข้อมูลถูกนำไปใช้ต่อได้มากที่สุด

ห้องสมุดต้องไม่ใช่หลุมศพ ที่ ๆ ข้อมูลมาตาย

แต่เป็นที่ ๆ ข้อมูลรอจะมีชีวิตใหม่ ๆ อีกมากมาย เกินกว่าจินตนาการ”

ในสัมมนาสองชั่วโมงนี้ เราจะมาคุยด้วยกันว่า ทำไมเราถึงต้องสนใจเทคโนโลยีชื่อประหลาดมากมายเหล่านี้ และมันมีผลยังไงกับคุณภาพการให้บริการห้องสมุด รวมไปถึงการให้บริการสารสนเทศสาธารณะโดยทั่วไปในภาพกว้าง ซึ่งท้ายที่สุดแล้ว ในการจะพัฒนาเว็บไซต์ห้องสมุดให้ได้ตามหลักการข้อมูลสาธารณะแบบเปิด หรือหลักการ “Universal Access” นั้น จุดเริ่มต้นไม่ได้อยู่ที่เทคโนโลยี แต่อยู่ที่ความตระหนักร่วมกันของทั้งองค์กรในการที่จะให้บริการสารสนเทศสู่สาธารณะเพื่อประโยชน์สูงสุดของสาธารณะ ซึ่งจะนำไปสู่นโยบายที่ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ และนำไปสู่ภาคปฏิบัติ ในเรื่องมาตรฐานและเทคโนโลยีในที่สุด

ระบบ เทคนิค และมาตรฐานทั้งหมดที่จะพูดถึงในสัมมนานี้ บางอย่างก็มีมาเป็นเวลาพอสมควรแล้ว บางอย่างก็เป็นเรื่องใหม่ แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งหมดก็จะถูกแทนที่ด้วยเทคนิควิธีและมาตรฐานใหม่ ๆ ในอนาคต สิ่งสำคัญในการจะเข้าใจเทคโนโลยีที่จะเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว คือการเข้าใจแนวคิดพื้นฐานและบริบทที่เทคโนโลยีเหล่านี้ถูกพัฒนาขึ้น

หลักการใหญ่ที่เราสามารถใช้เพื่อมองเทคโนโลยีห้องสมุดและการบริการสารสนเทศได้ก็คือ คิดมันในกรอบของการบริการข้อมูลสาธารณะ ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของ สิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารโดยไม่เลือกปฏิบัติ และเสรีภาพในการนำข้อมูลข่าวสารสาธารณะเหล่านี้ไปสร้างสรรค์งานใหม่ ๆ ต่อได้อย่างไม่จำกัด → จากหลักการใหญ่นี้ เราจะมองเห็นประเด็นย่อยที่จำเป็นต้องบรรลุเพื่อรับประกันหลักการพื้นฐาน → จากประเด็นย่อยเหล่านั้น ก็จะนำไปสู่ ระบบ เทคนิค และมาตรฐาน ที่เราสามารถเลือกนำมาใช้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ได้

ไม่ว่าเทคโนโลยีจะเปลี่ยนไปเพียงใด มีสื่อใหม่ ๆ เกิดขึ้นอีกมากมายแค่ไหนในอนาคต แต่ความเข้าใจในหลักการพื้นฐาน จะช่วยให้เราสามารถมองได้ว่า ผลกระทบและโอกาสจากสื่อใหม่เหล่านั้นคืออะไร และจะมีเทคโนโลยีอะไรบ้างที่ช่วยให้เราสามารถบริการสารสนเทศห้องสมุดให้แก่สาธารณะได้อย่างมีคุณภาพสูงสุด :)

การบ้านก่อนเข้าร่วม

- เข้าดูเว็บไซต์ห้องสมุดสถานศึกษาต่าง ๆ ของทั้งไทยและต่างประเทศ
 - บันทึก จุดเด่น 2 ข้อ ที่เราชอบและคิดว่าน่าสนใจนำมาใช้ในเว็บไซต์ห้องสมุดของเรา
 - บันทึก จุดด้อย 2 ข้อ ที่เราคิดว่าควรหลีกเลี่ยง เพราะน่าจะให้ผู้ให้บริการไม่ได้รับความสะดวก
- เข้าดูเว็บไซต์บริการภาครัฐ/ภาคสาธารณะ ของทั้งไทยและต่างประเทศ
 - บันทึก 1 เว็บไซต์ ที่อยากแนะนำให้เพื่อน ๆ ในสัมมนาเข้าดู
- ลองดูคร่าว ๆ เกี่ยวกับ OpenURL, Linked Data, Microformat, Semantic HTML, Web Accessibility, Creative Commons (ถ้าไม่มีเวลา ขอให้อ่านผ่าน ๆ มาสัก 2 เรื่อง)
 - บันทึกสรุปเกี่ยวกับเรื่องที่อ่าน เรื่องละ 2 บรรทัด

ข้อมูลสาธารณะและการบริการห้องสมุด

หลักการข้อมูลภาครัฐแบบเปิด หรือ หลักการข้อมูลสาธารณะแบบเปิด ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของประชาชน โดยเฉพาะในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลสาธารณะหรือข้อมูลที่ค้นพบหรือได้มาโดยใช้งบประมาณของภาคสาธารณะ สิทธิเหล่านี้ถูกรับรองตามกฎหมายในหลายประเทศ รวมถึงประเทศไทย หลักการเหล่านี้สามารถนำมาปรับใช้สำหรับบริการข้อมูลข่าวสารสำหรับสาธารณะอย่างเช่นห้องสมุดได้ เพื่อออกแบบการบริการห้องสมุด ให้มีลักษณะที่เรียกว่า “universal design” หรือ “inclusive design” เพื่อพัฒนาคุณภาพการบริการ และรับประกันการเข้าถึงและใช้ประโยชน์สารสนเทศห้องสมุดอย่างสูงสุดเท่าที่จะเป็นไปได้ แก่ผู้ใช้ห้องสมุดทุกกลุ่มโดยเสมอหน้ากัน

ในสัมมนาสองชั่วโมงนี้ เราจะมาดูแง่มุมบางประการจากหลักการเหล่านี้ ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการให้บริการห้องสมุด

หลักการข้อมูลสาธารณะแบบเปิด

ข้อมูลภาคสาธารณะจะถูกระบุว่าเปิด หากมันถูกเปิดเผยต่อสาธารณะในวิธีที่ต้องตรงตามหลักการดังต่อไปนี้ :

1. **สมบูรณ์ (complete)** – ข้อมูลสาธารณะทั้งหมดถูกเปิดให้ใช้ได้ ข้อมูลสาธารณะหมายถึงข้อมูลที่ไม่ขัดกับข้อกำหนดความเป็นส่วนตัว ความมั่นคง หรือเอกสิทธิ์ที่ขอบด้วยเหตุผล
2. **ชั้นแรก (primary)** – ข้อมูลถูกรวบรวมที่ต้นทาง มีความละเอียดข้อมูลถึงระดับสูงสุดที่เป็นไปได้ ไม่ได้อยู่ในรูปแบบผลรวมหรือรูปแบบที่ถูกแก้ไข
3. **ทันการณ์ (timely)** – ข้อมูลถูกเปิดให้ใช้อย่างรวดเร็วที่สุดตามความจำเป็น เพื่อรักษาคุณค่าของข้อมูลดังกล่าว
4. **เข้าถึงได้ (accessible)** – ข้อมูลถูกเปิดให้ใช้ได้โดยประเภทต่าง ๆ ของผู้ใช้ที่กว้างที่สุด เพื่อวัตถุประสงค์ที่กว้างที่สุด
5. **ประมวลได้โดยเครื่อง (machine processable)** – ข้อมูลถูกจัดโครงสร้างอย่างเหมาะสม เพื่อให้ประมวลผลอัตโนมัติได้
6. **ไม่เลือกปฏิบัติ (non-discriminatory)** – ข้อมูลถูกเปิดแก่ทุกคน โดยไม่ต้องลงทะเบียนเพื่อใช้
7. **ปลอดกรรมสิทธิ์ (non-proprietary)** – ข้อมูลถูกเปิดให้ใช้ในรูปแบบข้อมูลที่ไม่มีการใดมีสิทธิขาดในการควบคุมแต่ผู้เดียว
8. **ไม่ต้องขออนุญาต (license-free)** – ข้อมูลไม่ตกอยู่ภายใต้กฎระเบียบใด ๆ ด้านลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร

เครื่องหมายการค้า หรือความลับทางการค้า การกำหนดขอบเขตความเป็นส่วนตัว ความมั่นคง และเอกสิทธิ์ที่ชอบด้วยเหตุผล นั้นอาจอนุญาตให้ทำได้

การระบุว่าจะทำตามหลักการนี้หรือไม่ จำเป็นต้องพิจารณาตรวจสอบซ้ำได้

นิยาม

“สาธารณะ” หมายถึง

หลักการข้อมูลภาครัฐแบบเปิดดังกล่าวนี้ ไม่ได้ระบุว่าข้อมูลใดที่ควรเป็นข้อมูลสาธารณะและควรเปิด ข้อกังวลเรื่องความเป็นส่วนตัว ความมั่นคง และข้อกังวลอื่น ๆ อาจกันไม่ให้ชุดข้อมูลจำนวนหนึ่งถูกเปิดให้สาธารณะร่วมใช้ ทั้งนี้เป็นไปตามกฎหมายและตามความเป็นธรรม สิ่งที่หลักการเหล่านี้ระบุคือ เจือจางใจที่ข้อมูลสาธารณะควรจะทำตามให้ได้ เพื่อจะถูกรับว่า “เปิด”

“ข้อมูล” หมายถึง

สารสนเทศหรือบันทึกที่ถูกจัดเก็บแบบอิเล็กทรอนิกส์ ตัวอย่างเช่น เอกสาร ฐานข้อมูลหนังสือสัญญา บันทึกการพิจารณาคดี และ บันทึกภาพและเสียงของเหตุการณ์

แม้ทรัพยากรสารสนเทศที่ไม่ได้เป็นอิเล็กทรอนิกส์ เช่น วัตถุทางกายภาพ จะไม่อยู่ในหลักการข้อมูลภาครัฐแบบเปิด แต่การทำทรัพยากรต่าง ๆ ดังกล่าวให้อยู่ในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ เป็นเรื่องที่ได้การสนับสนุนเสมอ เพราะจะทำให้มันเป็นไปได้ที่จะเปิดสารสนเทศดังกล่าว

“พิจารณาตรวจสอบซ้ำได้” หมายถึง

ต้องมีบุคคลติดต่อที่รับมอบหมายโดยเฉพาะเพื่อตอบสนองคนที่พยายามจะใช้ข้อมูลดังกล่าว

ต้องมีบุคคลติดต่อที่รับมอบหมายโดยเฉพาะเพื่อตอบสนองการร้องเรียนเกี่ยวกับการละเมิดหลักการดังกล่าว

ศาลปกครองหรือศาลยุติธรรมต้องมีอำนาจศาลที่จะพิจารณาตรวจสอบได้ว่า หน่วยงานได้ปฏิบัติตามหลักการข้างต้นอย่างถูกต้องเหมาะสม

เข้าถึงได้ (accessible)

“ข้อมูลถูกเปิดให้ใช้ได้โดยประเภทต่าง ๆ ของผู้ใช้ที่กว้างที่สุด เพื่อวัตถุประสงค์ที่กว้างที่สุด”

การพัฒนาเว็บให้ผ่านมาตรฐานการเข้าถึงเว็บได้ (Web Accessibility) จะช่วยให้ผู้ใช้ที่อาจมีข้อจำกัดทางกายภาพหรือทางการรับรู้ ไม่ว่าจะจากความพิการ อายุ สถานการณ์ หรืออุปกรณ์การเข้าถึงเว็บ

มาตรฐาน: Web Content Accessibility Guidelines

ประเด็นสำคัญอีกอย่าง การจัดประเภทข้อมูล การตั้งชื่อ และการใช้ภาษาในเว็บไซต์ ที่ควรใช้ภาษาเรียบง่าย ตรงไปตรงมา และสม่ำเสมอสอดคล้องกันทั่วทั้งเว็บไซต์

เทคนิค: การจัดประเภทข้อมูลจากมุมมองของผู้ให้บริการ (ไม่ใช่มุมมองของผู้ให้บริการ), การทำรายการคำที่จะใช้ในหน้าเว็บเพื่อให้ใช้คำเดียวกันตลอดทั่วทั้งเว็บไซต์, การหลีกเลี่ยงประโยคเชิงซ้อน

ประมวลได้โดยเครื่อง (machine processable)

“ข้อมูลถูกจัดโครงสร้างอย่างสมเหตุผล เพื่อให้ประมวลผลอัตโนมัติได้”

เทคนิค เช่น Semantic HTML และมาตรฐานเช่น Microformat และ OpenURL ช่วยให้ข้อมูลบนหน้าเว็บไซต์ห้องสมุดสามารถนำไปใช้ได้โดยซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์

- มีผลต่อซอฟต์แวร์จัดการบรรณานุกรม เช่น Zotero, Mendeley, CiteULike
 - นักศึกษา อาจารย์ นักวิจัย ทำรายการอ้างอิงจากห้องสมุดได้สะดวกมากขึ้น ถูกต้องตรงกันมากขึ้น
- มีผลต่อเสิร์ชเอนจินและเว็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ เช่น Wikipedia
 - ข้อมูลถูกค้นเจอ และถูกนำไปใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น
- มีผลต่อ Webometrics, Citation Index

แหล่งข้อมูลเพิ่มเติม

- **Future Media Standards & Guidelines**
มาตรฐานและแนวทางสำหรับสื่อในอนาคต ครอบคลุมเทคโนโลยี มาตรฐาน การพัฒนาซอฟต์แวร์ และการใช้ภาษาบนสื่อโทรทัศน์ วิทยุ และอินเทอร์เน็ต จัดทำโดยองค์การกระจายเสียงสาธารณะแห่งสหราชอาณาจักร (บีบีซี)
<http://www.bbc.co.uk/guidelines/futuremedia/>
- **Web Accessibility Initiative (WAI)**
โครงการพัฒนาและส่งเสริมการเข้าถึงเว็บได้ โดยคณะทำงานมาตรฐานเว็บ (W3C)
<http://www.w3.org/WAI/>
 - ภาษาไทย: สถาบันวิศวกรรมพื้นฟูสมรรถภาพและเทคโนโลยีสิ่งอำนวยความสะดวก <http://j.mp/thweba11y>
- **CIS India - Accessibility**
รวบรวมบทความและทรัพยากรเกี่ยวกับการเข้าถึงได้ ในบริบทที่กว้างกว่าการออกแบบเว็บไซต์ เช่น อุปกรณ์ต่อพ่วง โทรศัพท์มือถือ นโยบาย กฎหมายที่เกี่ยวข้อง และกรณีศึกษา จัดทำโดย ศูนย์เพื่ออินเทอร์เน็ตและสังคม อินเดีย
<http://accessibility.cis-india.org/>
- **data.gov.uk Resources**
อธิบายมาตรฐานสำคัญ ๆ สำหรับการแลกเปลี่ยนข้อมูลสาธารณะ
<http://data.gov.uk/resources>
http://data.gov.uk/wiki/Public_Data_Principles
- **E-government in New Zealand**
มีส่วนของนโยบาย ข้อกำหนด และมาตรฐาน สำหรับการพัฒนาเว็บไซต์ภาคสาธารณะ จัดทำโดยรัฐบาลนิวซีแลนด์
<http://www.e.govt.nz/>
- **The Guardian Open Platform**
รวมเว็บไซต์และบริการข้อมูลออนไลน์น่าสนใจโดยหนังสือพิมพ์เดอะการ์เดียน แสดงให้เห็นว่า เมื่อข้อมูลสาธารณะถูกเปิดตามมาตรฐานแล้ว มันสามารถนำมาสร้างสรรค์งานใหม่ ๆ ที่น่าสนใจได้อย่างไร
<http://www.guardian.co.uk/open-platform>